

Указания на ЕСАЛП за справедливи договори за превод

Изработени въз основа на „Хексалога“, приет от ЕСАЛП през 2011 г., следните указания са предназначени да служат като средство за установяване на добри практики в областта на литературния превод. Такива добри практики ще са от полза за всички в сферата на книгоиздаването (преводачи, издатели, автори на оригинални произведения), тъй като благодарение на тях ще се повиши качеството на литературните преводи. За целта е необходимо да се осигурят справедливи договори, равнопоставени отношения и добри материални и нематериални условия за труд на преводачите.

Забележка: Абсолютно задължително е да се изготви договор между преводача и издателя, преди преводачът да започне да работи. Договорът следва да е:

а) в писмена форма;

б) изготвен на основата на „типични“ договори, където такива съществуват¹, и/или на основата на стандартни договори в резултат на преговори между сдруженията на преводачите и издателите, като основополагащите правила на тези договори гарантират основните права на двете страни и ограничават въздействието на несъразмерната тежест при договарянето;

в) установен след добросъвестни преговори, за да се отговори на конкретните потребности на страните във всеки отделен случай.

1) Отстъпване на права, задължения на издателя

Отстъпването или прехвърлянето на права трябва да е за определен тираж и/или за определен срок. Ако преводачът не получава отчисления върху продажбите (royalties), отстъпването на правата следва да е за по-кратък срок.

- Прехвърлените права и условията, при които се прехвърлят, следва да са обект на преговори. Договорът не трябва да изисква общо прехвърляне на всички права и обхватът на отстъпването следва да бъде уточнен в подробности (всяко отстъпено право следва да бъде посочено в договора). Освен това договорът не бива да предвижда прехвърлянето на правото да се използва произведението чрез технологии, които тепърва могат да възникнат, или някакви бъдещи права, които по-късно могат да бъдат уредени законодателно.
- Общото правило следва да бъде, че отстъпването на правата за използване на превода трябва да бъде съобразено с условията на отстъпване и срока на отстъпените права на издателя върху оригиналното произведение. При всички случаи максималният срок не следва да надвишава 10 години. Договорът следва да съдържа клауза за връщане, като напр.: „Ако в някакъв момент правата върху творбата се върнат на автора, тогава правата върху превода се връщат автоматично на преводача“.

¹ В гражданското право „типичен“ договор е договор, чието съдържание и форма се регламентират по законово установен ред и който получава специално обозначение, напр. „договор за издание“.

Издателят е задължен да публикува произведението в рамките на определен период, напр. „Издателят трябва да издаде превода в предвидения в договора срок, не по-късно от две години след получаването на ръкописа“ (Хексалог, #4).

2) Морално право

Бернската конвенция дава на авторите неотменими морални права, най-важните от които са: правото на авторство и правото да се противопоставят на всяко увреждащо репутацията им посегателство върху произведението.

- Право на авторство:

Правото на лицето да бъде признато за автор на произведението си: „В качеството си на автор на превода преводачът следва да бъде посочван поименно навсякъде, където е посочван авторът на оригинала“ (Хексалог, #6). Ако издател продаде право върху превода, правополучателят следва да бъде задължен по споразумение да посочи преводача поименно по същия начин както и правоотдателя.

- Правото на противопоставяне на посегателства:

Договорът следва да зачита правото на преводача да се противопоставя на увреждащо репутацията му посегателство върху превода, за да не се внасят изменения в превода без неговото знание и одобрение. Преводачът има право да възразява срещу всякакво изопачаване, осакатяване или други изменения в работата му, които биха навредили на произведението или на професионалната репутация на преводача. Правото на противопоставяне на посегателства върху превода следва да се заяви с клауза, в която се посочва например, че „издателят не може да внася изменения в превода без съгласието на преводача“. Следователно в договора следва да се предвиди редактиране и изчитане на коректури, зачитащо законното право на преводачите да бъдат информирани за всякакви промени в превода, които да могат да приемат или отхвърлят.

Преводачът трябва да получава от издателя окончателния текст за одобрение, преди той да бъде публикуван, и да оценява добросъвестно нанесените промени, което би довело до ползотворно сътрудничество при редактирането на текста.

Ако предметът на превода изисква преглед от специалист, който може да внесе изменения и/или допълнения, в договора следва да се предвидят разпоредби, с които да се осигури сътрудничеството между преводача и съответния специалист, за да се зачетат ролята и авторските права и на двамата.

3) Възнаграждение

Възнаграждението (основен хонорар + отчисления от продажбите) е обект на договаряне с отчитане на всички съотносими фактори, включително обема и трудността на превода, опита на преводача, дали преводът е бил по инициатива на преводача, очаквани продажби на книгата (за бестселъри) и пр.

- Основен хонорар: „Преводачът трябва да получава справедливо възнаграждение за възложената работа, което да му дава възможност да живее достойно и да създава превод с добри литературни качества.” (Хексалог, #2).

Макар в договора да се предвижда *по-високо* заплащане, ако издателят получи субсидия, справедлив основен хонорар следва да бъде гарантиран дори ако не бъде отпусната субсидия.

- Отчисления и форми на вторично използване: „Преводачът трябва да получава справедлив дял от печалбата от използването на труда му, независимо от начина на използване, считано от първия екземпляр.” (Хексалог, #5).

Справедливо е преводачът в качеството си на автор на превода да бъде съразмерно облагодетелстван от успеха на книгата. Отчисления следва да му се плащат от самото начало или след като от постъпленията се приспадне първоначалното възнаграждение, ако то е платено като аванс (или след като се продадат определен брой екземпляри от превода). Ако обаче в договора се предвижда основен хонорар без отчисления, следва да се предвиди допълнително заплащане, в случай че продажбите достигнат предварително договорено равнище.

Преводачът следва да получи дял от печалбите, произтичащи от вторични използвания на превода, като напр. електронни книги, аудио книги, читателски клубове и пр.

- Условия за плащане: „При подписване на договора преводачът следва да получи поне една трета от възнаграждението” (Хексалог, #3). Останалата част следва да му бъде заплатена най-късно 60 дни след предаването на превода.

Договори, според които последната част от основния хонорар се заплаща при публикуването на превода, са неприемливи. Заплащането на последната част от основния хонорар трябва да бъде пряко обвързано с приемането на завършения превод.

Ако заплащането на последната част от основния хонорар е обвързано с приемането на превода (вж. т. 5 по-долу), приемането следва да се осъществи не по-късно от един месец след предаването на превода.

- От преводача не следва да се изисква никаква допълнителна работа без заплащане

Ако от преводача се очаква да извършва някакви други дейности извън превода (напр. да извърши допълнителни проучвания, да напише предговор, да изготви глосар или показалец), тези дейности следва да бъдат ясно посочени поотделно и да се заплатят на преводача допълнително. Преводачът следва да получи допълнително заплащане и ако от него се изисква да извърши непредвидена допълнителна работа.

- Никакво използване на произведението без възнаграждение

Понякога договорите съдържат клаузи за различни форми на използване на части от превода или на целия превод без заплащане на преводача, като такова използване има за цел да популяризира не само превода и името на преводача, а и „бизнеса на издателя”. Такава неясна формулировка е неприемлива.

4) Отчетност

Издателят следва да уведомява преводача за всички форми на използване на произведението на труда му чрез подробни, прозрачни и редовни – поне един път годишно – отчети за отчисленията върху продажбите, посочени в отделна клауза в договора. Освен за конкретните отчети за отчисленията това задължение се отнася и за случаите, когато преводачите не получават отчисления, тъй като те имат право да бъдат информирани как се използва преводът им и какви печалби генерира.

5) Приемане на превода

Преводът обикновено се възлага и една от основните задачи на издателя е да установи компетентността на преводача, преди да му възложи превод (напр. като прочете други преводи от същия преводач или като му възложи пробен превод на няколко страници). По тази причина издателят не бива да отхвърля превод, ако преводачът е изпълнил задълженията си и е предал превода според условията на възлагането му (в съответствие с договорените конкретни изисквания и отговарящ по стил и качество на всякакви пробни текстове, които издателят вече е виждал). Договорите не следва да оставят „вратичка” за издателя да отказва превод произволно, под предлог, че е направил грешка при избора на оригиналната книга за превод, или поради променени обстоятелства.

Издателят и преводачът следва да уговорят срок, който да даде възможност за извършването на професионален превод. Обща отговорност на издателя и на преводача е да не предлагат или да приемат превод, ако предвиденото време е твърде кратко за извършване на професионален превод. Друго изключително важно условие особено за литературния превод, е да не се изисква от преводача да предава превода на части, за да се ускори редактирането. Само след като е преведено цялото произведение, преводачът може да го приведе в окончателния му вид и да му придаде консистентност и единен стил. Следователно ако от преводача се изиска да предаде превода на части или ако след подписването на договора издателят поиска от преводача да предаде превода предсрочно, издателят не следва да има право да отхвърли превода поради възникнали проблеми в резултат от недостатъчното време за завършване на работата.

Когато в договора се предвижда възможност за отхвърляне на превод „заради качество” (което следва да се подкрепи с неопровержими доводи), трябва да се предвидят клаузи поне за преработване и/или помирителни процедури, при което от преводача никога не бива да се изисква да върне частта от хонорара си, получена при подписването на договора. Освен това в договора следва да се предвиди определен разумен срок за приемането на даден превод (напр. 30 дни), след който, ако преводачът не е получил писмен и документиран заявен отказ от издателя, преводът ще се смята за приет.

6) Гаранции за издателя

От преводачите никога не следва да се изисква да гарантират, че в произведението няма никакво клеветническо или обидно съдържание или че не се нарушава никакъв закон или никакво право на защита на лични или публични данни. Единствената

отговорност на преводача по отношение на съдържанието на книгата следва да бъде да гарантира, че е извършил превода сам, че преводът е изцяло оригинален и не нарушава ничия интелектуална собственост. Преводачът обаче може да гарантира пред издателя, че няма да внесе в превода никакво осъдително или клеветническо съдържание, което липсва в оригиналното произведение, а в замяна на тази гаранция издателят поема задължението да обезщетява преводача за заведени срещу него дела или за понесени от него щети поради наличието в превода на осъдително или клеветническо съдържание.

Следването на тези указания е важно, но може в някои случаи да се окаже недостатъчно: преводачът трябва винаги да обмисля внимателно, за да бъде сигурен, че договарят, който ще подпише, е справедливо споразумение между издател и преводач.

Специална бележка за договори за „възлагане на изработване на произведение”

Издатели от САЩ или европейски издатели, които искат да „внесат” чужди модели на договори, които смятат за по-удобни, могат да се изкушат да предложат на преводачите договори за „възлагане на изработване на произведение”.

Според Закона за авторското право на САЩ ако дадена работа е извършена при условия на „наемен труд”, лицето (физическо или юридическо), за което е изготвено произведението, а не действителният създател, се приема за законен автор и първоначален носител на авторското право. В някои страни това е известно като „корпоративно авторство”. Договорите за „възлагане на изработване на произведение” са в противоречие с Бернската конвенция и с повечето (ако не и с всички) закони за авторското право на европейските страни. Следователно те трябва да бъдат твърдо отказвани, както следва да се постъпва и с всякакви видове договори, „внесени” в страна, без да зачитат нейните стандарти и закони.